

2.7 REFORM- ÉS ALTERNATÍV PEDAGÓGIÁK A KÖRNYEZETI NEVELÉSÉRT

Napjaink környezeti válsága, társadalmi és kulturális kihívásai tehát sürgős változtatást követelnek életmódunkban, gondolkodásunkban, szemléletünkben és cselekedeteinkben. Az oktatási rendszereknek, intézményeknek is választ kell adniuk e kihívásokra. Napjainkban egyre szélesebb körben kifejezett elvárás az oktatás és nevelés felé, hogy lépést tudjon tartani a 21. század kihívásaival és elősegítse a fenntarthatóság szemléletéhez szükséges értékek, attitűdök és képességek fejlődését (UNESCO 2017). Ahogy David W. Orr környezettudós, környezeti nevelés kutató kiemeli: „Sokan úgy gondolják, hogy a fenntarthatóságra nevelés az oktatásfejlesztés napirendjének fontos pontja. Nos, a 21. században úgy tűnik, hogy ez maga a napirend.” (Orr 1998, idézi: Havas 2001).

Durkheim nyomán a nevelés fogalma alatt azt a ráhatást érthetjük, „amelyet a társadalmi környezet gyakorol a felnövekvő nemzedékekre, hogy kialakítsa bennük azokat a szellemi és erkölcsi készségeket, amelyeket a társadalom elvár tőlük.” (Pusztai 2002. 39) Kormos József meghatározásában „a nevelés célja az elkötelezett, felelős ember, aki önmaga megismerésére, megőrzésére, fejlesztésére, valamint az embert körülvevő világ (kiemelten a társadalom) megismerésére, megőrzésére, fejlesztésére képes és alkalmas.” (Kormos 2012. 164) Mennyiben felel meg ezeknek az elvárásoknak a ma iskolája?

A változáshoz olyan új képességekre, értékekre és attitűdökre van szükség, amelyek egy fenntarthatóbb társadalom kialakítását szolgálják (UNESCO 2017). Ahogy David Orr rámutat: a jelenlegi válságot, helyzetet a „tanult” emberek idézték elő – jól tanult, egyetemeken sikeresen végzett szakemberek irányítják a környezetszennyező beruházásokat és a természet rombolását lehetővé tévő törvénykezést, így nem ugyanarra a szakértelemre és magatartásmódra van szükség a válság megoldásához, a fenntarthatóság útjának megtalálásához, mint amivel a jelenlegi állapotokat előidéztük (Orr 2000). Ha nem is szándékosan, de az az oktatási szemlélet, ami egyedül a gazdasági növekedést tartja szem előtt, egyben a fenntarthatatlan fogyasztási mintákat is elősegíti (UNESCO 2017).

Ahogy az UNESCO Fenntartható fejlődési célok oktatásáról szóló kiadványa is kiemeli: napjainkban olyan kompetenciák fejlesztésére van szükség, amik felkészítenek arra, hogy tekintettel legyünk cselekedeteink jelenlegi és jövőbeli társadalmi, kulturális, gazdasági és környezeti hatásaira, helyi és globális nézőpontból egyaránt. A felnövekvőket arra is fel kell készíteni, hogy összetett helyzetekben esetleg valami egészen új dolgot kell kitalálniuk ahhoz, hogy fenntartható

módon tudjanak cselekedni. Az oktatás, nevelés nélkülözhetetlen ahhoz, hogy ezeket a célokat elérjük. A felnövekvő nemzedékeknek képessé kell válniuk arra, hogy saját közösségüket a fenntarthatóság felé terelve részt vegyenek a társadalmi-politikai folyamatokban. Ehhez nem csupán új tantárgyak tantervekbe való beépítésére van szükség – interdiszciplináris szemléletű, tevékenységközpontú, interaktív, önálló tanulást, részvételt és együttműködést ösztönző, problémamegoldó készséget fejlesztő oktatásra, nevelésre van szükség, hiszen csak egy ilyen pedagógia szemlélet teszi lehetővé a fenntarthatóság eléréséhez szükséges kulcskompetenciák fejlődését (UNESCO 2017). A fenntarthatóságra nevelés egyik legfőbb célja, hogy aktív, a környezetről felelősen gondolkodó, cselekvőképes egyéneket neveljen (Jakab–Varga 2007).

A fenntarthatóság pedagógiájának szakemberei szerint azonban a jelenlegi általános nevelési gyakorlat, az általánosan alkalmazott nevelési formák nagy része nem teszi „cselekvőképessé” a diákokat. A jelenlegi nevelés módszerek között alig akad olyan, amely valódi cselekvésekhez kötődne, pedig csak ezek által, ezeken keresztül tud megvalósulni a cselekvőképesség elősegítése. Ahhoz, hogy a diákokat be lehessen vonni valódi problémák cselekvő megoldásába, tanuló- és tevékenységközpontú oktatásra van szükség, és meg kell teremteni az iskola és a helyi közösség szoros együttműködését is (Jakab–Varga 2007).

Hazánk általános nevelési gyakorlatában azonban a környezeti nevelés csaknem teljes mértékben elméleti síkon marad, ahol az ismeretanyag formális, egyirányú átadása történik, érzelmi megalapozás és személyes tapasztalat nélkül. A tanulók jellemzően a padban ülve, olvasás útján tanulják meg az ismereteket, holott a személyes tapasztalat és élmény teszi sokkal inkább maradandóvá az ismereteket. *Simon Kerekes Csilla* szerint teljes mértékben elszakadunk a környezetünktől és elidegenítjük a gyerekeket a természetismerettől, ha csupán tantárgyként tanítjuk. Ezért a fenntarthatóságra nevelésért dolgozó pedagógusok többségében a reformpedagógiai módszerek segítségével igyekeznek tágítani a megszokott kereteket (Simon Kerekes 2012). „Igazán hatékony környezeti nevelés csak tantárgyi integrációban történő tanítással érhető el. A tanulóknak csak akkor lehet az összefüggéseket közvetíteni, ha megmutatjuk nekik, hogy a különböző tantárgyak hogyan egészítik ki egymást.” (Simon Kerekes 2012. 43.) A reformpedagógiai irányzatok arra biztatnak, hogy merjünk elszakadni a tanóra-tantárgy-tananyag rendszertől, és integrált szemléletben, változatosságában, ugyanakkor egységben láttassuk a világot (Simon Kerekes 2012). „Meggyőződésem, hogy a hagyományos osztályokban oktató, rugalmas tanítók is megtalálják annak módját, hogy a gyermekek kezdeményezésére és érdeklődésére építve oldott hangulatú, tartalmas tevékenységekkel vezessék a gyermekeket a megismerés útján. Egyetlen pedagógusnak sem szabad szem elől tévesztenie azt, hogy tevékenységével

hozzájárulhat a környezeti válság elmélyülésének megakadályozásához.” (Simon Kerekes 2012. 54)

A 19. század végén – 20. század elején megjelenő reformpedagógiai irányzatok nem a tanulást tekintették a pedagógiai munka végcéljának, hanem az értelmes társadalmi cselekvést (Varga 2004). Felismerték, hogy a világ gyors változásához nem lehet másként alkalmazkodni, csak az oktatás fejlesztésével (Mirel 2005). A századfordulón kibontakozó reformpedagógiai törekvések egyik képviselője volt a korábban idézett John Dewey nevelésfilozófus. Az ő szemléletében az iskola feladata a társadalom megújítása, a cselekvőképes egyénekből álló társadalom kialakításának elősegítése. Vallotta, hogy a nevelés a társadalmi fejlődés és társadalmi reform eszköze, a társadalmi újraszervezés egyetlen biztos módszere (Dewey 1976. 97–110). Szerinte ugyanis „minden reform, amely csupán a törvények végrehajtását, büntetéssel való fenyegetést tűz ki célul, vagy külső körülmények megváltoztatását célozza, csak átmeneti megoldás lehet és hiábavaló (...) törvényekkel, szankciókkal, agitációval és meggyőzéssel a társadalom többé-kevésbé esetlegesen szabályozza, alakítja magát, de a nevelés segítségével kialakíthatja saját céljait, eszközeit, erőforrásait, és így pontosan meghatározhatja azt az irányt, amerre haladni kíván” (Dewey 1976. 97–110). E szemlélet napjaink kihívásaiban is mutathat számunkra megfontolásra érdekes szempontokat (Molnár 2020).

A cselekvőképesség kialakításának egyik lehetséges, a fenntarthatóságra nevelés gyakorlatában ma is széles körben alkalmazott pedagógiai módszere a *projekt-módszer*, aminek elméleti megalapozása John Dewey, valamint tanítványa, William H. Kilpatrick nevéhez fűződik. A projektmódszer a hagyományos tanterv helyett a gyermek érdeklődésén alapuló, életszerű feladatokhoz kapcsolódó, önálló és csoportos tanulást kíván megvalósítani, ahol a fókusz a tanulói tevékenységen van. Olyan „lelkesen” vagy „teljes szívvel végzett” tanulási folyamat, ami az adott társadalmi környezethez illeszkedik. A tananyag e szemléletben elsősorban a tapasztalatszerzési folyamatot szolgálja. Az aktív tanulói tevékenység során sokkal inkább át tud strukturálódni a tanuló ismeretrendszere, mint a passzív befogadás során, hiszen a cselekvés visszahat a gondolkodásra, az új ismeret pedig sokkal koherensebb egységbe tud lépni a meglévő ismeretekkel, mint ha kívülről kapná (Hegedűs – Szécsi 2002, Varga 2004, Mirel 2005, Kiss 2009, Cseh et al. 2015).

Egy másik említésre méltó, napjainkban kibontakozó reformpedagógiai kezdeményezés az *átalakító (transzformatív) fenntarthatóságra nevelés* (angolul *transformative social learning*, vagy *transformative sustainability education*). E szemlélet képviselői szerint a nevelésnek mindenekelőtt olyan tér létrehozását kell jelentenie, amely egy változást előidéző, vagy átalakító társadalmi tanulásra

ad lehetőséget, különösen a felsőoktatás területén. Ebben a felfogásban a nevelés elsődleges feladata, hogy helyet teremtsen az átalakító társadalmi tanulás számára. Egy olyan teret sikerüljön kialakítani, ami magában foglalja a személyes fejlődés lehetőségét, a cselekvési lehetőségeket, teret ad az új gondolatok megjelenésének, a konstruktív vitának és a részvételnek. A világnézetek sokféleségének összekapcsolása, integrálása, ütköztetése és összehangolásának képessége ennek fontos részét képezi. A készségek fejlesztését állítja középpontba (mint például innovatív problémamegoldás, kreativitás, együttműködés, kritikus, interdiszciplináris és holisztikus gondolkodás stb.), a tudás „felhalmozása” helyett. A tevékenységeken keresztül történő tanulás során az oktatási intézmény társadalmi és természeti környezetét is bevonják oktatásba. E szemléletben a világhoz, benne a természethez való viszonyunk tudatosítása és újragondolása kiemelt szempontként jelenik meg, hiszen a fenntarthatóság szemléletének kialakulásában fontos lépés, hogy képesek legyünk megkérdőjelezni és diskurzus tárgyává tenni kultúránk alapvető meggyőződéseit, melyek tudattalanul meghatározzák gondolkodásmódunkat, szemléletünket. (*Wals-Corcoran 2006, Thomas 2009, Burns 2018*).

A környezeti nevelés, fenntarthatóságra nevelés mindig is élen járt a pedagógiai megújításban, annak „élharcosa” volt. Ezzel együtt nem minden környezeti nevelési irányzat, felfogás követi a fent bemutatott szemléletet és módszereket. A pedagógia fiatal tudomány, és jelenleg is többparadigmás, vagyis többféle, sokszor egymással kibékíthetetlennek tűnő pedagógiai felfogás működik benne, és így van ez a környezeti nevelés területén is – mutat rá *Nahalka István*. Alapvetően kétféle irányzatot lehet megkülönböztetni, melyben az egyik felfogás szerint a környezeti nevelés elsősorban ismeretátadást kell jelentsen, hiszen a problémakör alapvető ismeretei nélkül nehezen képzelhető el bármifajta környezeti cselekvés. Ezért megközelítésük szerint elsősorban természettudományos ismeretek átadására van szükség. Ezzel szemben, a másik tábor tagjai szerint bár fontosak a környezettudományi alapok, szerintük nem ezek mérvadóak, sokkal fontosabbnak tartják a környezeti attitűdök megváltoztatását, a környezettudatos magatartás kialakítását, ami fontosabb számukra, mint a tananyagok átadása (*Nahalka 1997*).

Nahalka e két szemléletmód mintegy áthidalásaként egy harmadikat is felvázol, a *konstruktív pedagógián alapuló környezeti nevelést*. A konstruktív pedagógia paradigmája mára mélyen behatolt a pedagógiába, hatással van a tanítás-tanulás egész folyamatának értelmezésére és az oktatási fejlesztések gyakorlatába. E megközelítés szerint a tanulás nem lehet csupán ismeretek halmozása, mert az előzetes tudásnak mindig irányító szerepe van a tanulás folyamatában; azonban nem is lehet csupán a tanuló önálló felfedező képességére alapozni. A konstruktív elmélet megközelítése szerint egy olyan tanulási környezetet kell

biztosítani, hogy a tanulónak lehetősége nyíljon saját értelmezési kereteinek átalakítására. Az ismeretek és képességek nem egymással szembenálló, hanem egymással összekapcsolódó elemek, amelyek egyformán fontosak (*Nahalka 1997*). „A konstruktív elmélet legfontosabb mondanivalója, hogy a tanuló ember nem pusztán raktározza magában az ismereteket, hanem aktív módon felépíti, megkonstruálja azokat magában. Ez a konstrukció a már korábban birtokolt ismeretek, kognitív struktúrák bázisán, alapvetően egy értelmezési folyamatban zajlik. (...) A konstruktív felfogás szerint a kognitív struktúrák fejlesztéséhez speciális ismeretrendszerek mély elsajátítására, a meglévő tudás rendszeréhez való lehorgonyzására van szükség, s e rendszer fejlődésének olyannak kell lennie, hogy a tanuló egyre komplexebb és egyre színvonalasabb tevékenységeket legyen képes végrehajtani e struktúrák segítségével. A konstruktivizmus tehát »tudáspárti«, de egyben »képességpárti« is, s e két attitűd egyesül ebben a gondolkodási keretben, vagyis a két irányt nem összebékíti egymással, hanem az egész tanulási, sőt kognitív működési folyamat új szemlélete keretében egyesíti őket” (*Nahalka 1997*). A tudás nem egy kívülről befelé irányuló folyamat, hanem egy belső építkezés, konstrukció eredménye. A gyermek a tanulás során a gondolkodásában, problémamegoldásában és kommunikációjában is aktív. „A konstruktivista pedagógia mélyen hisz abban, hogy a világra vonatkozó, összetett rendszerekbe szerveződő tudásunk, teljes világképünk a fő meghatározója minden cselekvésünknek, érzelmünknek, képességünknek és készségünknek.” (*Nahalka 2010. 53*) A tanulás e folyamatban akkor kezdődik el igazán, „amikor a tanulók képesekké válnak használni és kiterjeszteni egyéni konstrukcióikat a problémák megoldására, alkalmazni tudják azokat a jelentésteremtésre, konkrét élethelyzetekben.” (*Kálmán Ungvári 2011. 103*)

A konstruktivista pedagógia még inkább tanári attitűdként, szemléletként jelenik meg, nincs szorosan hozzá köthető pedagógiai eljárás vagy ajánlott módszer (*Kiss 2009*). A korábban említett projektmódszer azonban alkalmas a konstruktivista szemlélet konkrét gyakorlati alkalmazására, megvalósítására (*Nahalka 2000*), hiszen a projekt során jól érvényesíthetőek a konstruktivizmus szempontjai. A projekt során a fókusz a tanuló aktív tevékenységén van, amely során sokkal inkább át tud strukturálódni a tanuló ismeretrendszere, mint a passzív befogadás során: a cselekvés visszahat a gondolkodásra, a felfedezett ismeret pedig átfogóbb egységbe tud lépni a meglévő ismeretekkel (*Kiss 2009*).

A fenntarthatóság kihívásai kapcsán ma már megkerülhetetlen, hogy az oktatás, nevelés szerepét is megvizsgáljuk ebben a vonatkozásában. A fenntarthatóságra nevelés számos irányzata úttörőként foglalkozik e kérdéssel, kiemelve, hogy a 21. század társadalmi változásai és új kihívásai közepette egy olyan pedagógiai megközelítésre van szükség, ami a hagyományos iskolafelfogás megváltoztatását,

és az iskola társadalomban betöltött szerepének újragondolását követeli meg (Molnár 2020). Az új utak keresésében számos reformpedagógiai, alternatív megközelítés lehet segítségünkre.

 FELADAT/KÉRDÉS:

- Beszélgetés, tapasztalatok megosztása:
 - Ismer-e hasonló reformpedagógiai kezdeményezést, ami a fenntarthatóság szemléletének kialakítását segíti, segítheti?
 - Tanult vagy tanított-e már ilyen szemléletben? Ha igen, milyen tapasztalatokat gyűjtött?